

18. Ботанічний сад «Запорізький міський дитячий ботанічний сад» (Запоріжжя).
19. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Парк Горького» (Мелітополь).
20. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Дністер» (Одеська обл).
21. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Парк ім. Пушкіна» (Болград).
22. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Ботанічний сад ХДУ (Херсон).
23. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Дендропарк ХДАУ» (Херсон).
24. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Міський сад» (Ізмаїл).

У відповідності до інформації Міністерства екології та природних ресурсів України станом на 01.01.2016 природно-заповідний фонд України має в своєму складі 8184 території та об'єктів загальною площею 4082780,55 га в межах території України (фактична площа 3803131,84 га) та 402500,0 га в межах акваторії Чорного моря. З них природних заповідників – 19, біосферних заповідників – 4, національних природних парків – 45, регіональних ландшафтних парків – 26, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва – 479, ботанічних садів – 18 та зоологічних парків – 11. Усього підлягають проектній діяльності 602 природно-заповідні території з оновленням кожного проекту через 10 років. Тому у цій галузі є що робити науковцям різних галузей, і географу зокрема.

З метою реалізації наукового потенціалу вченого-географа і підвищення рейтингу географічної науки у сучасному суспільстві слід популяризувати географічні знання і доводити їх цінність і важливість не тільки на рівні учня чи студента, а й на рівні зацікавлених осіб-замовників та управлінців різних рівнів.

ГЕОГРАФІЯ: ВІД МЕГАБОМБЕЗНОЇ НАУКИ ДО ДРУГОРЯДНОЇ ШКІЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ?

А.О. Корнус

*канд. геогр. наук, доцент кафедри загальної
та регіональної географії СумДПУ імені А.С. Макаренка*

О.Г. Корнус

*канд. геогр. наук, доц., зав. кафедри загальної
та регіональної географії СумДПУ імені А.С. Макаренка*

Географія, як відомо, є однією з найдревніших наук. Як і будь-яка наука, географія також виконує низку функцій в суспільному поділі праці. В античний і середньовічний часи географія описувала і пояснювала світобудову, в епоху Великих географічних відкриттів (тобто в кінці середньовіччя) географія набула переважно хорологічної спрямованості, відповідаючи на питання: що і де знаходиться, чим характерне конкретне місце. Географічні знання служили дороговказом освоєння нових земель, тобто колоніалізму, торгівлі і т.п. З розвит-

ком капіталізму географія набула значення ресурсознавчої науки, що служила завданню пристосування матеріального виробництва до умов середовища чи забезпечення його ресурсами.

Інакше кажучи, у всі часи географія виконувала пізнавальні функції, сприяючи правильному відображенню структури безпосередньо доступного людині світу – земної поверхні. Бути географом було надзвичайно модно і дуже престижно – відкриття, мандрівки й експедиції у невідомі краї дозволяли залишати свої імена на карті світу, а в Академіях наук та географічних товариствах усіх країн на першопрохідців чекали заслужені почесні звання та золоті медалі. Нарешті, географія завжди виступала однією зі світоглядних наук: наукове географічне знання має вирішальне значення для формування правильного діалектичного розуміння природи в її безперервному русі і розвитку [1].

У кожен момент суспільство, будучи завжди певною мірою обмежене у природних і/або трудових ресурсах, ранжує науки щодо їх реальної можливості ці обмеження (проблеми) знімати. *«Зазвичай при цьому найбільш високо оцінюється здатність науки пропонувати такі рішення, які різко підвищують економічну або соціальну ефективність організованих видів людської діяльності, сприяють вирішенню найбільш гострих соціальних та економічних проблем»*, – робить висновок В.С. Преображенський (1986) [6].

Як відомо, класифікацією О. Конта (1798-1857) було покладено початок поділу наук на хронологічні і хорологічні. Це положення О. Конта згодом лягло в основу поділу наук А. Геттнера, згідно з уявленнями якого науки також діляться на хронологічні, або історичні, хорологічні, або науки про простір, і систематичні, тобто науки про процеси і причинні зв'язки. Географія відносилася А. Геттнером до категорії просторових наук і, з точки зору його класифікації, є наукою, що реєструє розташування природних об'єктів в просторі, але не займається питаннями причинних зв'язків та історичного розвитку даних об'єктів.

Звичайно, згодом теоретики географії кинулися заперечувати це її геттнерівське визначення, лише як науки про зовнішність предметів, що наповнюють простір, подібно до того, як меблі наповнюють квартиру [3]. Однак міна, закладена під географію геттнерівським розумінням її суті, здається, вибухнула. Все частіше об'єкт дослідження географії – геосистеми різних рівнів організації й масштабів, замінюється розглядом просторового розподілу найрізноманітніших явищ. Зрозуміло, що геосистеми – це дуже складні утворення, вивчати їх – справа важка; дати ж просторовий опис значно простіше. Ось *просторовість*, як зазначає О.П. Ковальов, і стала синонімом *географічності*, хоча це тільки початок географічного дослідження. Подібні студії взагалі стали сприйматися як кінцева мета географії, досягши особливого поширення в рамках її соціально-економічної гілки. Прищеплення школярам і студентам подібних стереотипів образів дуже шкодить географії, істотно принижує її цінність [4]. Географія, таким чином, і теоретично, і практично позбавляється свого специфічного об'єкта дослідження будучи лише описом розміщення всього (або чого-небудь), вона являє собою не дослідження, не науку, а є лише методом викладу і показу будь-якого матеріалу в тексті чи на карті [3].

Чим принципово мала би відрізнятися сучасна (іноді кажуть – нова) географія від класичної, традиційної? Перш за все, як зазначають професори І.Г. Черваньов і В.О. Боков, спрямованістю дослідження щодо шкали часу. Класична географія, як і історія – *ретроспективна*, тобто досліджує те, що вже відбулося, сформувалося раніше. Сучасна географія – переважно *прогнозно-конструктивна* наука, тобто вона досліджує те, чого ще немає, і прагне вказати шляхи більш доцільної зміни середовища, «сконструювати» його з урахуванням певних вимог, у співдружності з соціологією і технікою створити кращі умови життя людей, підвищити (за рахунок науково-обґрунтованого використання природно-ресурсного потенціалу) продуктивність суспільної праці і зберегти (в ідеалі – потрібною мірою регулювати) ресурсовідновні функції природного середовища [1].

Дійсно, велика кількість глобальних проблем людства: сировинна і енергетична, проблема ліквідації найбільш небезпечних і поширених захворювань, охорони навколишнього середовища, освоєння космосу і використання ресурсів Світового океану *мають яскраво виражений географічний характер*. Проблемамаи *регіонально-географічними* є: опустелювання, підтоплення міст і осідання літосфери під ними, формування територіальної структури господарства і розселення, спрямованої зміни природи (міжбасейнове перекидання стоку, зрошення, осушування) і т.п. Навіть проблема наслідків можливого ядерного конфлікту носить яскраво виражений географічний аспект (як встановлено на підставі моделювання, основним фактором знищення людства в разі ядерного конфлікту буде «бунт природи» (Боков В.О., Черваньов І.Г., 1989): ядерна ніч, ядерна зима, глибока й катастрофічна зміна системи планетарної циркуляції атмосфери, а в цілому – руйнування всіх систем рівноваг, регламентуючих механізмів, еволюційно налагоджених у природі. Все це – явища і процеси географічної природи. Від них ніяк не втекти географії, якщо вона хоче зробити свій внесок в розвиток суспільства і подолання найгостріших соціальних протиріч і конфліктів.

Цікаво, що ще наприкінці минулого століття вирішення цих глобальних проблем було ніби «закріплене» за географією. Як зазначав професор В.С. Преображенський (1986): *«В даний час, крім географії, немає жодного комплексу науки, в якому б одночасно співіснували природні і суспільні гілки науки, здатні спільно розглядати на територіальних об'єктах проблеми взаємодії природи і суспільства та шляхи їх вирішення ... Система географічних наук здатна ... спроектувати, перенести результати досліджень хімії, фізики, біології на реальну Землю, на Землю, де людство живе»* [6]. Тільки географія сприймає природу земної поверхні цілісною і не розкладеною по полицях фізичних, хімічних, біологічних та інших законів. Географія – єдина з наук, галузей знання, представлена одночасно і в природних, і в гуманітарних, і в технічних науках. Це дає їй більше переваг і відкриває безмежні можливості для пізнання взаємодії природи і суспільства, ландшафтів і людини, ландшафтів і техніки. *«Саме на географії лежить відповідальність за правильне дослідження й відображення різноманітних поєднань природного середовища, з одного боку, і суспільного життя (включаючи і матеріальне виробництво, і умови життя*

людей) – з іншого. Тільки географія потенційно здатна описати і дослідити природно-технічні системи різного рівня, і об'єктивно існуючі, і ті, що формуються (а також і руйнуються) на земній поверхні» [1].

Але й досі це місце географії в сучасному світі лише потенційне. Реально ні географія в цілому, ні окремі її гілки, не мають поки ні теорії, ні вміння реалізувати потенцію географії в зазначеному вище конструктивно-прогностичному відношенні. А вирішенням названих глобальних проблем все більше займаються хоча й дотичні до географії чи такі, що виринули з неї, але інші науки, на зразок соціальної екології [1] чи соціальної геоecології [5].

Не кращою виглядає ситуація і з географічною освітою. Так, певною мірою, для цього є об'єктивні причини, серед яких намагання українських чиновників бездумно імплементувати у себе освітні директиви Євросоюзу, що зумовили зникнення географії з переліку спеціальностей, за якими ведеться підготовка здобувачів вищої освіти. Однак, справа не тільки в цьому, значною мірою ми й самі винні. Наприклад, зростає пасивність географів – чому, запитує полтавський професор Л.М. Булава, *«географи не займають ніші нової спеціальності 056 «Міжнародні відносини та регіональні студії» (це колишнє країнознавство і краєзнавство)»* [2]? Більше того, професія «Географ» є в українському класифікаторі професій 2010 року, але, за словами того ж вченого, ніхто за 6 років і не думав про розробку стандарту даної професії. *Буде професійний стандарт географа – буде географія, як наука. Не буде – географія за кілька років розчиниться, як модуль різних освітніх програм* [2]. В цьому і вина, і, поки що, перспектива розвитку сучасної географії. У цьому має бути головне завдання як наше, так і наступних поколінь географів, якщо ми прагнемо хоча б повернути географії її колишню суспільну значимість.

Звідси впливає ще одне надзвичайно важливе завдання, – не допустити відсутності географії у навчальному плані старшої (профільної) загальноосвітньої школи. Якщо вивчення географії, як навчальної дисципліни, буде завершуватися у дев'ятому класі – це буде як ніж у спину: географія перетвориться на другорядну навчальну дисципліну, яка лише готуватиме дітей до регіональної економіки (про що йдеться у статті С.І. Сюткіна в цьому збірнику) чи екології.

Щось подібне уже відбулося у системі вищої педагогічної освіти, де географія зі спеціальності перетворилася на предметну спеціалізацію в рамках спеціальності «середня освіта». Крім того, існують проекти, які передбачають, що усі бакалаврські й магістерські роботи за цією спеціалізацією в педагогічних університетах мають бути лише з теорії та методики навчання географії. Це надзвичайно небезпечна й шкідлива тенденція, адже можна припустити, що випускник педуніверситету, за певних умов, не буде достатньою мірою володіти спеціальними географічними знаннями. А знання типів уроків, для майбутнього вчителя-географа важливіші, ніж, наприклад, знання про природу материків чи територіально-виробничі комплекси. На жаль, крім окремих колег, як от львівський професор М.С. Дністрянський, цією важливою проблемою (за словами І.О. Пилипенка, *провокацією проти системи географічної освіти*) ніхто глибоко не перейнявся.

Якщо цей проект буде реалізовано, географія у педагогічних університетах перетвориться на обслуговуючу навчальну дисципліну, другорядну по відношенню до психолого-педагогічних дисциплін і навіть (!) до методики навчання географії. А у свідомості переважної більшості членів суспільства, більшості людей ще більше вкорениться думка про те, що географія – це навчальна дисципліна, відповідальна за знання територіального розміщення об'єктів (гір, річок, країн, міст і т.п.) і частково за пояснення того, що вже існує. Ця функція – інформаційно-пізнавальна – важлива й залишається за географією і в Україні. Однак схоже, що це все, що нам лишилося.

Література

1. Боков В.А., Черванев И.Г. Введение в физическую географию и рациональное природопользование. – Харьков: ХГУ, 1989. – 128 с.
2. Булава Л.М. [Обговорення у групі „Геопросторова організація суспільства”]. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/589262564484946/> (дата відвідування 25.09.2016)
3. К вопросу о месте физической географии в системе естественных наук. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://big-archive.ru/geography/development_and_transformation_of_the_geographical_environment/4.php
- 4 (дата відвідування 25.09.2016).
- Ковальов О.П. Географія: наука і шкільний предмет // Географія та основи економіки в школі. – 2006. – № 3. – С. 35-42.
5. Нешатаев Б.Н. Социальная геоэкология как научное направление в двуединой географии // Наук. зап. Сумського держ. пед. ун-ту ім. А.С. Макаренка. Географічні науки. – 2013. – Вип. 4. – С. 3-23.
6. Преображенский В.С. Поиск в географии. – М.: Просвещение, 1986. – 223 с.

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНІЦІАТИВИ ПРОЗОРОСТІ ВИДОБУВНИХ ГАЛУЗЕЙ В УКРАЇНІ У РОЗРІЗІ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Ю.В. Буц

*канд. геогр. наук, доц. каф. технології, екології та безпеки життєдіяльності
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця*

О.В. Крайнюк

*канд. техн. наук, доц. кафедри метрології та безпеки життєдіяльності
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*

Нафта і газ використовуються у багатьох галузях господарства, але рівень видобутку і забезпеченості власними енергетичними ресурсами в Україні з року в рік знижується, що у розрізі раціонального використання природних ресурсів ставить економіку нашої держави в залежність від цінової політики інших країн. За цих обставин проблема підвищення ресурсоефективності споживання у нафтогазовидобувному комплексі (НГВК) України та визначення на цій основі перспектив його розвитку є важливим і актуальним напрямом досліджень.

Метою даної наукової роботи є характеристика розвіданих запасів нафти і природного газу у видобувних районах Сумської області, а також виявлення та аналіз основних проблем нафтогазового комплексу у розрізі раціонального використання природних ресурсів у зв'язку з впровадженням в Україні Ініціативи прозорості видобувних галузей.